

שאלות ותשובות לסיכום מסכת עירובין

ד. לענין חציצה בפני הטומאה [באופן שהעור אינו מקבל טומאה], יש אומרים שדינו שוה להבאת הטומאה (עפ"י מאירי). ויש אומרים שאפילו כשהפרוץ מרובה על העומד מצטרפים לטפח לחצוץ, כל שאין בנקב טפח (עפ"י חזון איש אהלות י, א – כדרך שמצינו בסריגות שבחלונות וחבילי המטה שחוצצים ואינם מביאים).

ה. יש מפרשים שדין זה אינו אמור לענין האהלה אלא לענין שיעור לטומאת מושב, אבל לענין הבאת טומאה יתכן שאין מביא אלא דבר הסתום לגמרי (שיטה זו מובאת במאירי ובתור"ד, וכ"ה בר"ש כלים כב, י. וכן נקט הגר"א בפירושו לתוספתא כלים. וכן סייעו לפירוש זה בקרן אורה ובחדושים ובאורים).

דף יא

כא. האם 'צורת הפתח' מועילה באופנים דלהלן?

א. צורת הפתח הנתונה במבוי הגבוה למעלה מעשרים אמה.

ב. בפתח הרחב מעשר אמות; בשבת ובכלאים.

ג. כשה'עומד' פחות מה'פרוץ' או כשאין 'עומד' כלל; בשבת ובכלאים.

א. בברייתא שנו: מבוי שהוא גבוה מעשרים אמה, אם יש לו צורת הפתח – אינו צריך למעט.

א. בחזון איש (ק"ב, א) מבואר שלפי רב אין מועילה צורת הפתח למעלה מעשרים, כפתחו של היכל שהיה עשרים ולא גבוה יותר (וצ"ע בדברי הר"ן לעיל ב.).

ב. בפחות מעשרה טפחים; הרמב"ם (שבת יז, יד) פסק שמועילה צורת הפתח. והרשב"א חולק.

ב. שנינו במשנתנו: מבוי הרחב מעשר אמות, אם יש לו צורת הפתח אינו צריך למעט. רב אמר לשנות: צריך למעט (ורצו להוכיח שאף רבי יוחנן סובר כן, ודחו).

לענין כלאים שנו בברייתא שאפילו ביותר מעשר מותר.

א. משמע שאף רב מודה לענין כלאים, כי גם לדעתו מהתורה מועילה צורת הפתח אפילו ביותר מעשר אלא שלענין שבת החמירו חכמים (עפ"י תוס' ו. ד"ה רב; כב. ד"ה והא"ר. וכ"מ בגמרא שרצו לומר שריו"ח סובר כרב ואעפ"כ מודה לענין כלאים שמועיל).

ב. הלכה כפי השנוי במשנתנו, כי רב שהצריך למעט – זהו לפי שלומד מהיכל, אבל אנו נוקטים כאמוראים אחרונים (ג.) שפתחו של היכל סימן בעלמא הוא, הלכך מועיל בו צורת הפתח אפילו גבוה (רא"ש ריש פרקין ור"ן כאן. וכ"פ הרמב"ם שבת טז, טז). ויש פוסקים כרב (הג"א ממהרי"ח. וכן משמע בפסקי הר"ד כאן ולהלן טז. ועע"ש שלר"ל יתכן שביותר מעשר פסול מן הצד, ועכ"פ אין מורים התר לכתחילה).

ג. רב יוסף אמר ללמוד מדברי רב שאין צורת הפתח מועילה בחצר שרובה פתחים וחלונות כשם שאינה מועילה ביותר מעשר, ודחו ראייתו [פסי ביראות יוכיחו שהתירו בהן 'פרוץ מרובה' לדברי הכל ולא התירו יותר מעשר לדברי רבי מאיר]. ורצו לסייע כדבריו מהברייתא ודחה רב כהנא.

ואפילו כשמכל צד המקום מוקף רק ב'צורת הפתח', אמר ריש לקיש שמותר. והסיקו לומר שאף רבי יוחנן אינו חולק בדבר.

ולענין כלאים ודאי מותר, אעפ"י שהמקום כולו מוקף ב'צורת הפתח' (כמעשה באדם אחד מבקעת בית חורתן שהתירו חכמים).

א. לא אמר רב יוסף אלא בארבע מחיצות, אבל כשיש שתי מחיצות ממש מועילה צורת הפתח לשתי רוחות האחרות הגם שאין בהם 'עומד' (כן הוכיחו התוס' מדברי רב לעיל ו).
 ב. כתבו התוס' והרשב"א ועוד ראשונים שלא אמר רב יוסף דבריו אלא לרב, אבל לפי השנוי במשנה ובברייתא דלא כרב, אין כלל מקור לאסור צורת הפתח בפרוץ מרובה על העומד. ודעת הריטב"א אינה כן אלא רב יוסף הוציא מדברי רב ללמוד גם לפי חכמים החולקים על רב. ועוד כתב [דלא כהתוס'] שאף על פי שנדחתה ראיית רב יוסף, אפשר שהדין עמו. (ומשמע שנקט להלכה כרב יוסף, שכן הוכיח מדין עשיית פסין לביראות, שאין מועילה צורת הפתח ב'פרוץ מרובה על העומד').

גם הרמב"ם השמיט דין צורת הפתח בנעץ ד' קונדסין, הן לענין שבת הן לענין כלאים. יש מי שכתב לפרש בדעתו [עפ"י הסוגיא בסוכה ו או עפ"י דברי הירושלמי עירובין א,ט] שלהלכה אין צורת הפתח מועילה מדין תורה במקום שאין מחיצות, רק בכרמלית או לדופן רביעית ברשות היחיד הקלו חכמים להתיר ע"י צורת הפתח (עפ"י אור לציון ח"א או"ח ל, עמ' עה).
 וכתב הרמב"ם (שבת טז, טז) שצורת הפתח מועילה ביותר מעשר ובלבד שלא יהא הפרוץ מרובה על העומד. (ולפי הנ"ל נראה שגם בעשר אין מועילה צורת הפתח בפרוץ מרובה על העומד, כי מדאורייתא אין כאן מחיצות. והמפרשים הקשו על הרמב"ם מסוגיתנו (ע' מ"מ ותו"ח), ולהנ"ל אתי שפיר שסבר שמחלוקת הסוגיות הן ופסק כהסוגיא בסוכה או כהירושלמי. אלא שמדברי הרמב"ם (יו, יד) שצוה"פ מועילה בפתח שאין גבוה עשרה הגם שאין מחיצות מועילות, מוכח שעיקר צוה"פ דאורייתא ומ"מ לא מהני במקום מחיצות וצריך 'עומד מרובה'). ויש מפרשים שיטתו שבעשר אמות מועילה צורת הפתח אפילו בפרוץ מרובה על העומד, ורק ביותר מעשר ופרוץ מרובה אין מועיל (ע' בבאור הדבר בחושי רא"ל מאלין ח"א ט).
 וכן דעת סמ"ג וסמ"ק. ונכון לחוש לדעה זו (עפ"י משנ"ב שסב ס"ק נח נט. ומעיקר הדין נוקטים שמועיל אפילו בלא עומד וביותר מעשר, אם לא בבקעה שאין בה דיורים – כן הדעה הסתמית בשו"ע שם).
 עוד בדיני צורת הפתח בכלאים – ע' מנחת שלמה ח"א לו.

כב. א. איזוהי 'צורת הפתח'?

- ב. מה דינה של צורת הפתח שאינה כמשקוף הנתון מעל שתי מזוזות אלא בצדיהן?
- ג. קנה מכאן וקנה מכאן וקנה מוגבה מעליהם ואינו נוגע בהם, מהו?
- ד. האם צורת הפתח צריכה להיות ראויה לדלת? האם צריכה היכר ציר?
- ה. היה הפתח עשוי ככיפה, מה דינו?

א. צורת הפתח שאמרו; קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן.
 'פתחי שמאלי' (= פתחים שוממים, חסרים. וי"מ: פתחי ארץ ישראל, הנתונה לבני שם) אינם מהוים צורת הפתח. ונחלקו רב יוסף ורב רחומי במהותם; אחד אמר שאין להם שקפים ואחד אמר שאין להם תקרה.
 א. להלכה נוקטים כדברי שניהם, שאינם חלוקים ביניהם לדינא אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא (עפ"י ר"ן).

ב. רש"י מפרש 'אין להם שקפים' – מזוזות, אלא אבן יוצאת ואבן נכנסת (וכן נקט הר"ן).
 והריטב"א פירש שאין בליטת מזוזות מעובי הכותל אלא הכותל עצמו משמש כמזוזות. וכן 'אין להם תקרה' – פרש"י שהפתח פרוץ לגמרי כלפי מעלה, והריטב"א מפרש שאין משקוף בולט מהתקרה כדרך הפתחים, ומכל מקום כשאין שם כותל, מועיל קנה ע"ג שני קנים, שהרי זו צורת הפתח. (וכ"כ החו"א (קיא, ה, עט, יא) שאין ראשי הכתלים נחשבים כמזוזות להכשר 'צורת הפתח', ולא התקרה נחשבת כקנה עליון אלא קנה עליון צריך לבלוט משטח התקרה).

הקנים הזקופים של צורת הפתח, צריכים להיות גלויים. ויש אומרים שאם אחד מהם נתון במקום המוקף מחיצות – פסול, ויש מכשירים כאשר הם בולטים בגובה מעל המחיצות. גם מחיצות שאינם מתירים לטלטל בתוכם, כגון בשטח גדול שלא הוקף לדירה – נחשבים 'מחיצות' לענין זה, לפסול את צורת הפתח. ולאידך גיסא, קנים העומדים על 'תל המתלקט', אעפ"י שמין הדין הרי זה כמחיצה, אינם נפסלים בכך שהרי במציאות אין כאן הסתרה (עפ"י הר צבי. וע' אבני נור (רצ רצא) שצדד להתיר בקנה של צוה"פ העומד בתוך מקום המוקף מחיצות).

ב. אמר רב חסדא: צורת הפתח שעשאה מן הצד (שהקנה השוכב אינו נתון על גבי הזקופים אלא מצדיהם) – לא עשה ולא כלום. וצדדו בגמרא לפרש שרבי יוחנן וריש לקיש נחלקו בדין זה, וגם רבי יוחנן אינו פוסל אלא לענין שבת אבל לכלאים מועילה צורת הפתח מן הצד עד עשר אמות. וכן הוכיחו מדברי רבי יוחנן בן נורי.

א. צריך שיהיה הקנה העליון נתון על גבי שני הקנים, אבל אם נתון על גבי קנה אחד ובצד הקנה השני – פסול (עפ"י מרדכי).

ב. יש שכתבו לדייק מלשון רש"י שרק אם הקנה העליון נתון באמצע הקנים מן הצד אין מועיל, אבל אם נתון בראשם מועיל אעפ"י שהוא בצד (עפ"י ט"ז). ואולם בראשונים (עריטב"א ורשב"א) מבואר בדעת רש"י שבכל אופן פסול. וכן הסכמת הפוסקים (עפ"י משנ"ב שסב ס"ק ט; אבני נור רצו, ה).

תחב הקנה העליון בחלל שבין הקנים הזקופים, באמצעיתם – לא עשה כלום, שאינו 'על גבם' (עפ"י או"ח). ונראה שזה דוקא כשתחב באמצעיתם אבל בראשם מועיל, שמחשבים את ראשי הקנים כאילו הם מן המשקוף (עפ"י אבני נור רצו, ה). ואם היה חוט משוך מלמעלה וחוט נוסף או שני חוטים נוספים באמצע – אינם פוסלים את צורת הפתח. עפ"י אבנ"ו רצה).

תחיבת הקנה השוכב או החוט בחקיקה שבתוך הקנים, כתבו כמה פוסקים להכשיר אעפ"י שהקנים עולים על החוט (עפ"י הגאון מליסא; חוון איש ז, ט; הר צבי). ויש אוסרים (עפ"י בית שלמה יו"ד קסז; מנחת יהודה כה. ובמשנ"ב (שסב ס"ק טד) הביא מהפמ"ג שמצדד בזה להחמיר).

חוט המתוח מעל הקנים ונקלש ונכפף בין הקנים; במשכנות יעקב (ק) כתב שיש להיזהר בדבר מפני כמה חששות [כשאין קו ישר שמא אין זו צורה של פתח; העיגול הנכפף אינו 'על גבי' הקנים; החוט נע ונד ברוח]. ויש מצדדים בדיעבד להכשיר (ע' הר צבי), וכן נוהגים להקל בזה (עפ"י תשובת הגרשו"א זצ"ל בספר 'עלהו לא יבול' ח"ב עמ' שטו – ואעפ"י שהרוח מניד את החוט ומוציאו לגמרי מבין הקנים. ובשו"ת אמרי יושר (ח"ב קלג) ג"כ הביא שנוהגים להקל בדבר אלא שלמעשה הורה להקל רק כשאין החוט משתלשל שלשה טפחים מראש העמוד, אבל משתלשל יותר צ"ע. ולענין התנודות מהרוח כתב החו"א (עו, 1) שהתנודה בעצמה אינה פוסלת אבל אם הרוח מרחיקה את החוט בין שני הקנים פסול אפילו בשעה שאין הרוח נושבת. וע' חדושים ובאורים ב, טו).

ואם החוט נשתרבו ונסמך על צד העמוד, בעמודים האמצעיים – כשר, הואיל ובעמודים הקיצוניים הוא מתוקן מעליהם כדין, רואים את האמצעיים כאילו אינם (עפ"י הר צבי). ונראה שאין הדבר מוסכם (ע' חדושים ובאורים ב, טו).

ג. רב האי גאון (מובא ברי"ף) מפרש 'מן הצד' – בקצה הדופן. וכן משמע ברמב"ם (טו, כ) [וי"ל שגם הם מודים לרש"י שאם עשה הקנה בצד ולא על מעל גבי הקנים – פסול, שכן משמע מלשון 'וקנה על גביהן'. כסף משנה שם]. וכמה ראשונים חולקים וסוברים שצורת הפתח מועילה בקרן זוית (עפ"י תוס' לעיל, ראב"ד ר"ן ועוד).

ד. צ"ע מדוע השמיטו הרמב"ם ושאר פוסקים דין צורת הפתח מן הצד שמועיל בכלאים עד עשר (שפת אמת. ובחזו"א (כלאים יא,ז), נקט כן להלכה שמן הצד מותר בכלאים עד עשר ועל גבה אפילו יתר מעשר, ואף מורים כן לכתחילה).

ג. רב נחמן אמר: אין צריכים ליגע – הקנה העליון עם שני הקנים העומדים. וכן עשה מעשה בבית ראש הגולה. ורב ששת אמר: צריכים ליגע.

לפי גרסתנו כפרש"י מוכח ממהברייתא כדברי רב נחמן, מכך שהכשירו כיפה כצורת הפתח אעפ"י שהקימור מפסיק בין התקרה לרגלי הפתח.

א. להלכה פסקו הרי"ף והרמב"ם והרשב"א כרב נחמן שאין צריך ליגע, שכן מוכח מדין כיפה (ורב ששת חזר בו. 'וכן פסקו כל הפוסקים ז"ל. שו"ת רשב"ץ כט). ואילו הרז"ה פסק כרב ששת שהלכה כמותו כנגד רב נחמן.

ב. כתבו פוסקים שבאופן זה שהקנה העליון אינו נוגע בקנים הזקופים, צריך שיעשה לשם צורת הפתח, אבל אם נעשה לשם דבר אחר אינו מועיל (ע' מג"א תרל סק"ב ופרי מגדים; שפ"א). ויש מחמירים אפילו בנוגע, שהקנה העליון יהא נעשה לשם צורת הפתח (ע"ע שבות יעקב ח"ב ח שכתב להכשיר, ובספר יד דוד הביא בשם גדול אחד לחלוק. ויש מחלקים אם ניכר הדבר במעשהו וצורתו אם לאו. ע' הר צבי להלן יא: ובהערת הגר"י כהן).

ג. היה הקנה העליון נוגע בקנה אחד ואינו נוגע בקנה השני, כגון שאחד הקנים גבוה ואחד נמוך – כתב הרא"ם (בשו"ת ח"ב כד כה) להכשיר, שרואה אני את הקנה הנמוך כאילו הוא ממשך ועולה [ואולם אם הקנה השוכב נתון בשיפוע – כגון זה אין עושים אנשים צורת הפתח ופסול (כ"מ ברא"ם – אבנ"ז חו"מ קח). ודעת אחרונים להכשיר ובלבד ששני הקנים גבוהים עשרה (עפ"י משנ"ב שסב סק"ס [ובשעה"צ שם הביא מרעק"א להסתפק בשיפוע מרובה]; חזו"א עא,ו)].

ד. אמר רב חסדא: צורת הפתח שאמרו, צריכה שתהא בריאה כדי להעמיד בה דלת. ואפילו דלת של קשים. אמר ריש לקיש משום רבי ינאי: צורת הפתח צריכה היכר ציר. ופירש רב אויא: חזר שציר הדלת סובב בו, שאעפ"י שאינה צריכה דלת – ראויה לדלת צריך (רש"י).

יש מפרשים שהסיקו על פי דברי רב אשי שאין צריך שתהא בריאה ולא היכר ציר, וכן הלכה (ערשב"א ור"ן). ויש אומרים שהיכר ציר אין צריך אבל בריאה כדי להעמיד בה דלת – צריך (עפ"י רי"ף ורמב"ם. וע"ע שו"ת מהרי"ל קנו,ד). ויש אומרים שצריך את שניהם, כי לא מצינו שחלקו בפירוש על רבי ינאי ורב חסדא הלכך אין דוחים דבריהם (עפ"י ראב"ד וריטב"א ומהר"ם (מובא בתשב"ץ קטן שכו,ב) ורא"ש ורשב"ץ ח"ב כט, וע"ש שדי בחזר אחד למטה או למעלה).

ה. כיפה; שנו בברייתא, רבי מאיר מחייב במזווה וחכמים פוטרים. ופרשו מחלוקתם כשיש ברגליה שלשה טפחים (ברוחב ארבעה) וגבוהה עשרה ואין רחבה ארבעה, ויש בה (מקום) כדי לחוק להשלימה לארבעה; רבי מאיר סבר חוקקים להשלים, וחכמים סוברים אין חוקקים להשלים. ואם יש ברגליה עשרה – לדברי הכל חייבת (והריהו 'פתח'). ומאידך אם אין ברגליה שלשה או אין בה גובה עשרה – לדברי הכל פטורה (ואינה 'פתח').

א. יש אומרים שאפילו מתחילה הכיפה להתעגל מלמטה, אם יש בחלל רוחב ארבעה בגובה עשרה [לחכמים] – חייבת במזווה (עפ"י ב"י וט"ז יו"ד רפו בדעת רש"י). ויש סוברים שאינה חייבת אלא

שאלות ותשובות לסיכום מסכת עירובין

אם יש לה מזוזות ישרות עשרה טפחים [לחכמים. ולר"מ שלשה] (שם בדעת הרמב"ם, וכ"כ הריטב"א. ומשמע בר"ן שנקט כן אף בדעת רש"י, וכ"מ בריטב"א ביומא יא: והט"ז (סק"ב) כתב בדעת הטור כרש"י).

ב. הרמב"ם (מזוזה ו,ד) ושלחן ערוך (יו"ד רפז,ב) פסקו כחכמים. ויש פוסקים כרבי מאיר (וכן דעת רבי, לדברי רבינא להלן לג) שחוקקים להשלים (ע' או"ז ח"ב ה; שו"ת מהרי"ל צד).

ג. יש אומרים שאין כיפה חייבת במזוזה אלא אם יש שם תקרה ישרה ממעל לכיפה (עפ"י שו"ת מהר"ם שיק או"ח קסז, מובא בשבט הלוי ח"ב סו"ס"י קנ וסי' קנז, וכן נקט להלכה על פי דברי רש"י הרי"ף והריטב"א עכ"פ לחומרא, שלא לברך על המזוזה כשאין שם תקרה ישרה. וכן האריך בספר חדושים ובאורים סי' ב ס"ק יד יז. [ולכאן יש מקום לומר שגם כשאין תקרה ישרה בפועל אנו רואים השכבה העליונה כמשקוף, כאילו חקקנו מקום הקימור ביושר, ש"ל שגם חכמים מודים שחוקקים אך לא 'להשלים' הלכך כשיש שיעור פתח רואים את הסתום כפרוץ, שאין להרחיק מחלוקתם. ומה שהצריך הריטב"א 'שיהא למעלה סף שוה' [וביומא יא: צדד בדבר] י"ל שזוהו רק לפי שיטתו שצריך משקוף בולט ואין די בתקרה, ובסתם כיפה אין בליטה בקימור לפיכך הצריך משקוף למעלה].

ויש חולקים וסוברים שאין צריך משקוף ישר (ע' חו"א יו"ד קע,ג עפ"י לשון הרמב"ם ושו"ע, וע"ש באו"ח עא,ו. וכ"כ בדעת הרמב"ם באבני נור סי' רסד; רצא,ג).

ויש אומרים שאם יש רגלים ישרות בגובה עשרה, לדברי הכל אין צריך משקוף ישר (עפ"י אבני נור או"ח רסד והו"מ קח וחזו"א עא,ו – ע"ש אודות צורת הפתח עם רגלים זקופות שבמקום קנה עליון אחד יש לה שני קנים הגושים באלכסון זה כנגד זה ^א [וערש"ש יומא יא:]. וע' גם בשו"ת הרשב"א ח"ג רעא).

ד. צורת הפתח שנעשתה משני קנים דקים שמרוב דקותם הם נכפפים ומתעגלים בראשיהם, ובמקום החוט הוא שוה – מותר (עפ"י הרד"ם יח, צוטט במנחת שבת פב, יח ובמכתב הגרשו"א בסו"ס 'ועלהו לא יבול' ח"ב עמ' שטז).

דין אמלתרא בפתח גדול – נתבאר לעיל ג.

דפים יא – יב

כג. הכשר מבוי הסתום משלש רוחות, כיצד?

הכשר מבוי סתום; בית שמאי אומרים לחי וקורה. ובית הלל אומרים לחי או קורה. רבי אליעזר אומר (וכן דעת תנאים נוספים – ע' שבת קיז): לחיים (משני עברי הפתח). נסתפקו בגמרא האם מצריך ר"א קורה מלבד הלחיים, אם לאו. ורצו להוכיח מהברייתא שצריך, ודחו.

לפי הצד שרבי אליעזר מצריך קורה, הרי שיטתו כבית שמאי. ולפי הצד השני, יתכן ומפרש דברי בית הלל ש'לחי' שאמרו – היינו לחי מכל צד. ואעפ"י שלא נפשטה הבעיה, פשט הסוגיא הוא שר"א מצריך גם קורה וכבית שמאי, והואיל והלכה כבית הלל לכך אנו נוקטים שמספיק לחי אחד (ר"ן). ובאבני נור (רעא,כא) כתב שמסקנת הסוגיא שר"א לא הצריך קורה, שהרי אמרו מודים חכמים לר"א בחצר. ע"ש).

וגזרת חכמים היא זו, אבל מדאורייתא המבוי רשות היחיד הוא בשלש מחיצות [ולרבי יהודה בשתיים] ואין צריך תיקון.

מבוי שהוא פחות מארבע אמות (ברוחב פתחו. רש"י); תלמיד אחד – הוא רבי מאיר (יג). – אמר משום רבי ישמעאל לפני רבי עקיבא (ובברייתא מובא כן מרשב"ג, כפירוש רב אשי) שמודים בית שמאי שאין צריך לחי וקורה. ורבי עקיבא חלק ואמר: על זה ועל זה נחלקו.